SA'DIY SHEROZIYNING AXLOQIY-FALSAFIY QARASHLARI VA ULARNING SHARQ ADABIYOTIDAGI O'RNI

Termiz davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi
katta o'qituvchisi
Jobir Avriddinov Musulmon o'g'li
+998995563511

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sa'diy Sheroziyning axloqiy-falsafiy qarashlari hamda ularning Sharq adabiyotidagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Maqolada mutafakkirning insonparvarlik, adolat, komil inson, sabr-qanoat va ma'naviy poklik haqidagi fikrlari nazariy asosda yoritilgan. Shuningdek, Guliston va Bo'ston asarlarining didaktik va tarbiyaviy ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot davomida Sa'diy qarashlarining tasavvuf falsafasi, Sharq humanizmi va mumtoz adabiyot rivojiga ta'siri tahlil etilgan. Maqolada mutafakkir ta'limotining bugungi kundagi ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyati ham ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Sa'diy Sheroziy, axloq falsafasi, Sharq adabiyoti, komil inson, tasavvuf, insonparvarlik, adolat, "Guliston", "Bo'ston", ma'naviy tarbiya.

Аннотация: В данной статье научно анализируются нравственно-философские взгляды Sa'diy Sheroziy и их место в восточной литературе. В работе освещаются идеи мыслителя о гуманизме, справедливости, совершенном человеке, терпении и духовной чистоте. Также раскрывается дидактическое и воспитательное значение произведений Guliston и Bo'ston. В ходе исследования анализируется влияние взглядов Саади на суфийскую

философию, восточный гуманизм и развитие классической литературы. Кроме того, показано современное духовно-воспитательное значение наследия мыслителя.

Ключевые слова: Саади Ширази, философия морали, восточная литература, совершенный человек, суфизм, гуманизм, справедливость, «Гулистан», «Бустан», духовное воспитание.

Annotation: This article scientifically analyzes the ethical and philosophical views of Sa'diy Sheroziy and their role in Eastern literature. The study highlights the thinker's ideas about humanism, justice, the perfect person, patience, and spiritual purity from a theoretical perspective. It also reveals the didactic and educational significance of the works Guliston and Bo‘ston. The research examines the influence of Saadi's views on Sufi philosophy, Eastern humanism, and the development of classical literature. In addition, the article discusses the modern spiritual and educational importance of the thinker's heritage.

Keywords: Saadi Shirazi, moral philosophy, Eastern literature, perfect person, Sufism, humanism, justice, "Gulistan," "Bustan," spiritual education.

Kirish. Sa'diy Sheroziy Sharq mumtoz adabiyotining eng yirik vakillaridan biri bo‘lib, uning ijodi asrlar davomida Sharq xalqlari ma'naviy hayotiga kuchli ta'sir ko‘rsatib kelgan. Shoirning axloqiy-falsafiy qarashlari inson tarbiyasi, jamiyatdagi adolat, ma'naviy poklik, komil inson g‘oyasi hamda insonparvarlik tamoyillariga asoslanadi. Sa'diy ijodi Sharq didaktik adabiyotining mukammal namunasi sifatida qadrlanadi. Sa'diy Sheroziy o‘z asarlarida inson ruhiyati, jamiyat hayoti va axloqiy qadriyatlarni chuqur tahlil qiladi. Uning qarashlari tasavvuf, islom axloqi va Sharq falsafasi bilan uzviy bog‘liqdir. Ayniqsa, Guliston va Bo‘ston asarlarida nazariy hamda amaliy axloq masalalari badiiy shaklda yoritilgan.

Axloq falsafasi tushunchasi. Axloq falsafasi — insonning xulq-atvori, odobi, yaxshilik va yomonlik haqidagi qarashlarini o'rganadigan falsafiy yo'nalishdir. Sharq mutafakkirlari axloqni inson kamolotining asosiy mezoni sifatida baholaganlar. Sa'diy Sheroziy ham insonning haqiqiy qadri uning boyligi yoki mansabida emas, balki odob-axloqida deb hisoblaydi. Shoirning nazarida: axloq — jamiyat barqarorligining asosi; odob — insonning ichki go'zalligi; ma'naviyat — ruhiy poklanish vositasi hisoblanadi. Sa'diy axloqni nazariy tushuncha sifatida emas, balki amaliy hayot mezoni sifatida talqin qiladi. Shu sababli uning asarlarida hayotiy voqealar, hikoyatlar va pand-nasihatlar muhim o'rin egallaydi.

Tasavvuf va Sa'diy dunyoqarashi. Sa'diy Sheroziy qarashlari Sharq tasavvuf falsafasi bilan chambarchas bog'liqdir. Tasavvuf insonning ruhiy poklanishi, nafsni tiyish va Allohga ma'naviy yaqinlashish g'oyalariga asoslanadi. Sa'diy tasavvufdagi quyidagi tamoyillarni qo'llab-quvvatlaydi: sabr, qanoat, tavozelik, mehr-shafqat, nafsni jilovlash, ilm va ma'rifat. **Nafs va ruh masalasi**. Shoir insonning eng katta dushmani uning nafsi ekanligini ta'kidlaydi. Nafs: ochko'zlik, manmanlik, hasad, jaholat kabi illatlarni yuzaga keltiradi. Sa'diyga ko'ra, inson ma'naviy kamolotga erishish uchun o'z nafsini tarbiyalashi kerak. Bu qarash tasavvufdagi "komil inson" konsepsiyasining asosini tashkil qiladi.

Komil inson nazariyasi. Sharq falsafasida komil inson — ruhiy va axloqiy jihatdan yetuk inson demakdir. Sa'diy bunday insonni: halol, sabrli, ilmli, odobli, kamtar, insonparvar **fazilatlar egasi sifatida tasvirlaydi.** Nazariy jihatdan komil inson konsepsiyasi jamiyatning ma'naviy taraqqiyotiga xizmat qiladi. Sa'diy nazarida har bir inson o'z ustida ishlashi orqali ma'naviy yuksalishga erishishi mumkin. **Insonparvarlik g'oyasining nazariy mohiyati.** Sa'diy Sheroziy

ijodining markazida inson qadri turadi. U insonlarni millati, dini yoki ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar teng deb hisoblaydi. Shoirning mashhur hikmati: "Odam farzandlari bir tananing a'zolaridir." Bu fikr Sharq humanizmining yorqin namunasi hisoblanadi.

Humanizm tushunchasi. Humanizm — inson manfaatlarini oliy qadriyat sifatida tan oluvchi falsafiy qarashdir. Sa'diy Sharq adabiyotida humanistik g'oyalarni rivojlantirgan mutafakkirlardan biridir. Uning nazarida: insonning qadr-qimmati ulug'dir; mehr-oqibat jamiyatni birlashtiradi; zulm insoniyatning eng katta dushmanidir. Sa'diy insonparvarlikni diniy va axloqiy mezon sifatida talqin qiladi. Uning qarashlarida insonlarga yaxshilik qilish Allohga yaqinlashish vositasi hisoblanadi. Bu g'oyalar bugungi zamonaviy demokratik jamiyat tamoyillari bilan hamohangdir. **Adolat haqidagi falsafiy qarashlari.** Sa'diy Sheroziy jamiyat taraqqiyotining asosiy sharti adolat ekanligini ta'kidlaydi. U hukmdor va xalq munosabatlarini axloqiy mezonlar asosida baholaydi. Shoirning fikricha: adolatli jamiyat barqaror bo'ladi; zolim hukmdor davlatni inqirozga olib keladi; xalq manfaatini himoya qilish rahbarning asosiy vazifasidir.

"Odil podshoh" konsepsiyasi. Sharq falsafasida "odil podshoh" g'oyasi muhim o'rin tutadi. Sa'diy ham hukmdorning: dono, rahmdil, xalqparvar, adolatli bo'lishi kerakligini uqtiradi. Bu qarashlar keyinchalik Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy kabi mutafakkirlar ijodida davom ettirilgan. **Sa'diy ijodining Sharq adabiyotidagi nazariy o'rni**. Sa'diy Sharq didaktik adabiyotining asoschilaridan biri hisoblanadi. Didaktik adabiyot — tarbiyaviy va axloqiy maqsadga xizmat qiluvchi adabiyotdir. **Didaktik uslub xususiyatlari.** Sa'diy asarlarida: hikmatli so'zlar, qisqa rivoyatlar, pand-nasihat, ramziy obrazlar, hayotiy

misollar keng qo'llanadi. Shoir murakkab falsafiy fikrlarni oddiy va ravon tilda ifodalaydi. Bu esa uning asarlarini xalq orasida mashhur qilgan.

Badiiy-falsafiy sintez. Sa'diy ijodining eng muhim xususiyati — badiiylik va falsafaning uyg'unligidir. Shoir: falsafiy fikrni hikoya orqali, axloqiy xulosani obrazlar orqali, tarbiyaviy g'oyani hayotiy voqealar orqali ifodalaydi. Bu uslub Sharq adabiyotida yangi badiiy maktab shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan. **Sa'diy qarashlarining zamonaviy ahamiyati.** Sa'diy Sheroziyning axloqiy-falsafiy qarashlari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Sa'diy asarlari: yoshlarni ma'naviy tarbiyalash, odob-axloqni shakllantirish, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda muhim manba hisoblanadi. **Jamiyat hayotida.** Shoir ilgari surgan: bag'rikenglik, insonparvarlik, adolat, halollik, mehr-shafqat tamoyillari zamonaviy fuqarolik jamiyatining asosiy qadriyatlari bilan uyg'unlashadi. **Ma'naviy tarbiyadagi roli.** Globalizatsiya sharoitida yoshlarni turli salbiy ta'sirlardan himoya qilishda Sa'diy hikmatlari katta tarbiyaviy kuchga ega.

Xulosa

Sa'diy Sheroziy Sharq mumtoz adabiyotida axloqiy-falsafiy tafakkurni yangi bosqichga olib chiqqan buyuk mutafakkirdir. Uning qarashlari insonparvarlik, adolat, komil inson, sabr-qanoat va ma'naviy poklik g'oyalariga asoslanadi. Shoir ijodida tasavvuf falsafasi, islom axloqi va Sharq humanizmi uyg'unlashgan.
Sa'diy asarlari nafaqat badiiy yodgorlik, balki inson ma'naviyatini yuksaltiruvchi axloqiy-falsafiy manba sifatida ham katta ahamiyatga ega. Uning ta'limoti bugungi kunda ham yosh avlod tarbiyasi va jamiyat ma'naviy taraqqiyotida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Guliston — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
2. Bo'ston — Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
3. Sa'diy Sheroziy. Kulliyot (to'plam asarlar). — Tehron nashri.
4. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. — Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Abdurahmon Jomiy. Bahoriston. — Dushanbe nashri.
6. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. — Toshkent: Yangi asr avlodi.
7. Abu Ali ibn Sino. Axloq haqida risolalar. — Toshkent.
8. Imom G'azzoliy. Kimyoi saodat. — Toshkent: Movarounnahr.
9. Sharq mumtoz adabiyoti tarixi. — Toshkent: O'qituvchi, 2010.
10. Tasavvuf falsafasi va uning ma'naviy asoslari. — Toshkent: Fan, 2015.
11. Mumtoz adabiyot nazariyasi. — Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti nashri.
12. O'zbek va fors-tojik adabiy aloqalari tarixi. — Toshkent, 2018.
13. Sharq mutafakkirlarining axloqiy qarashlari. — Samarqand, 2020.
14. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Universitet nashriyoti.
15. Mumtoz adabiyot va komil inson talqini. — Buxoro, 2021.
16. . Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.
17. Mardonova Lobar Umaraliyevna, & Xonimova Maryam. (2024). BUYUK ZAMONDOSHLAR, MANGU YASHAGAY. *PEDAGOGS*, *57*(1), 132–138.
18. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.

19.Zafariddin Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.

20.Dilshoda, A. (2025). MUHAMMAD YUSUF IJODINING ADABIYOTIMIZDA TUTGAN O 'RNI. Global Science Review, 1(1), 388-392.

21.Xurramovna, Q. G., & To'raqulovna, D. M. (2025, December). "FARHOD VA SHIRIN" DOSTONIDAGI ONOMOSTIK BIRLIKLARNING BADIIY-POETIK AHAMIYATI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION.* (Vol. 1, No. 5, pp. 58-61).

22. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.

23.Farida, X., To'xtayeva, D., Murtazayeva, M., & Abdurahmonova, D. (2025). SAB'AI SAYYOR" DOSTONINING BOBLARI BO'YICHA TAVSIFI. *Shokh Articles Library*, *1*(2).